

فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)
علمی - پژوهشی
سال چهارم - شماره دوم - تابستان ۱۳۹۰ - شماره پیاپی ۱۲

سبک‌شناسی لایه‌ای: توصیف و تبیین بافتمند سبک‌نامه شماره یک غزالی
در دو لایه کاربردشناسی و نحو
(ص ۲۱۳ - ۱۹۳)

ابوالقاسم قوام^۱، مریم درپر(نویسنده مسئول)^۲
تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۱۲/۲۱
تاریخ پذیرش قطعی: ۹۰/۲/۱۴

چکیده

در معنایی عام، سبک روشی از کاربرد زبان است که در یک بافت معین، بوسیله شخص معین و برای هدفی مشخص بکار گرفته میشود. با توجه با این تعریف، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که چگونه میتوان ویژگیهای سبکی متن یک نامه را در ارتباط با بافت بیرونی آن بررسی کرد و به نقش یا کارکرد ویژگیها نیز پرداخت؟ برای پاسخ به پرسش مذکور، با این فرض که با طرح روشی مبتنی بر تحلیل گفتگو میتوان ویژگیهای سبکی «نامه» در ارتباط با «بافت» بیرونی آن بررسی کرد و به «نقش یا کارکرد ویژگیهای سبکی» نیز پرداخت، روش «سبک‌شناسی لایه‌ای» به کار گرفته میشود. در این روش ویژگیهای سبکی متن در چهار لایه کاربردشناسی، نحو، واژگان و بلاغت بررسی میگردد. داده‌های پژوهش، نامه شماره یکم امام محمد غزالی است؛ در مقاله حاضر به دو لایه «کاربردشناسی» و «نحو» پرداخته شده و لایه‌های «واژگان» و «بلاغت» در مقاله‌ای جداگانه ارائه خواهد شد.

غزالی این نامه را در موقعیتی نوشته که متهم به کفر و الحاد بوده و برای پاسخگویی به این اتهامات به حضور سلطان سنجر فرا خوانده شده، مخاطب نامه او پادشاه است. در چنین موقعیتی، تجزیه و تحلیل ویژگیهای سبکی نامه نشان میدهد که جهت‌گیری ضمنی متن، کاستن از قدرت پادشاه و اتخاذ موضع اقتدار برای نویسنده است. هدف پژوهش این است که شیوه‌ای در سبک‌شناسی متون فارسی با رویکرد تحلیل گفتگو ارائه دهد و نشان دهد که این شیوه در مطالعه سبک متونی که کارکرد اجتماعی دارند، ابزاری مناسب است.

کلمات کلیدی:

غزالی، نامه، سبک‌شناسی لایه‌ای، تحلیل گفتگو، کاربردشناسی، نحو.

۱ - استادیار دانشگاه فردوسی مشهد ghavamg@yahoo.com

۲ - دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد Dorpar90@gmail.com

۱- درآمد: بیان مسأله و ضرورت طرح آن

با وجود اهمیت بسیاری که سبک‌شناسی در تحلیل و بازخوانی متون دارد، در پژوهش‌های فارسی توجه چندانی به آن نشده و ضرورت طرح شیوه‌های نو در سبک‌شناسی متون به‌طور جدی احساس می‌شود. این تحقیق با رویکرد تحلیل گفتمان به بررسی سبک نامه شماره ۱ غزالی می‌پردازد و پرسش اصلی این است که چگونه میتوان ویژگیهای سبکی نامه را با قرار دادن متن در بافت گسترده آن بررسی کرد و به نقش یا کارکرد این ویژگیها نیز پرداخت؟

با این فرض که با طرح روشی مبتنی بر تحلیل گفتمان میتوان ویژگیهای سبکی نامه را در ارتباط با «بافت» آن بررسی کرد و به «نقش یا کارکرد ویژگیهای سبکی» نیز پرداخت، در پژوهش حاضر روش «سبک‌شناسی لایه‌ای» به کار گرفته میشود. در این روش سبک‌شناختی ویژگیهای سبکی متن در چهار لایه‌ی کاربردشناسی، نحو، واژگان و بلاغت بررسی میگردد. بعنوان یک مدل پژوهشی به بررسی سبک یکی از نامه‌های امام محمد غزالی با رویکرد مذکور پرداخته میشود. در مقاله حاضر به دو لایه «کاربردشناسی» و «نحو» پرداخته شده و لایه‌های «واژگان» و «بلاغت» در مقاله‌ای جداگانه ارائه خواهد شد.

طرح این شیوه از آنجا ضروری به نظر میرسد که در سبک‌شناسی سنتی (رک، بهار: ۱۳۳۷ و شمیسا: ۱۳۷۷) ارتباط بین ویژگیهای سبکی با بافت متن مورد توجه قرار نگرفته و به کارکرد یا نقش ویژگیهای سبکی نیز پرداخته نشده است. از طرف دیگر واحد تحلیل سبک در سبک‌شناسی سنتی جمله است و حال آنکه این پژوهش با قرار دادن متن در بافت به بررسی ویژگیهای سبکی می‌پردازد. یعنی نه تنها متن را بعنوان واحد تحلیل در نظر میگیرد بلکه به بافت موقعیتی متن نیز توجه دارد.

در پژوهش حاضر سعی بر این است که به پرسشهای زیر پاسخ داده شود:

- ۱- در لایه کاربردشناسی، چه ویژگیهای سبکی را برای این متن میتوان بر شمرد و این ویژگیها چه کارکردی دارند؟
- ۲- لایه نحوی را چگونه میتوان بررسی کرد بگونه‌ای که به روشن شدن رابطه بینافردی در متن کمک کند؟

۱-۱ پیشینه تحقیق و روش پژوهش

در ارتباط با مسأله این تحقیق که توصیف و تبیین بافتمند سبک است و رویکرد تحلیل گفتگو دارد تاکنون پژوهشی در زبان فارسی انجام نشده است. آنچه بعنوان سبک‌شناسی لایه‌ای در این پژوهش پیشنهاد میشود و به روش توصیفی-تحلیلی انجام خواهد شد، از نظر بررسی سبک در لایه‌های چندگانه به کار لیچ در کتاب سبک در

داستان (۱۹۸۱) شباهت دارد. در این کتاب لیچ سبک سه داستان کوتاه را در چهار سطح معنا شناسی^۱، نحو^۲، خط و علائم نگارشی^۳ و تأثیرات آوایی^۴ بررسی کرده است. اما لایه-هایی که در این پژوهش برای تحلیل سبک پیشنهاد شده، با سطوح زبانی که لیچ مطرح کرده متفاوت است.

از جمله پژوهش‌های مرتبط با تحقیق حاضر، کتاب *سبک‌شناسی کاربردی* (۲۰۰۶) اثر الیزابت بلک است. این کتاب، در مطالعه متنهای داستانی جزو اولین مطالعاتی است که رویکرد کاربردشناسی دارد. نویسنده در این کتاب نظریه‌های کاربردشناسی از قبیل اصول همکاری گرایس^۵، کنشهای گفتاری^۶ بیان مؤدبانه^۷ و گفتار مستقیم و غیرمستقیم^۸ را در مطالعه زبان داستان بکار گرفته است. با توجه به این که کتاب مذکور رویکرد کاربردشناسی دارد، تنها با بخش کاربردشناسی این پژوهش ارتباط پیدا میکند.

۱-۲ مبنای نظری پژوهش: تحلیل گفتگو

تبیین مبنای نظری پژوهش را با طرح این پرسش آغاز میکنیم که چرا با رویکرد تحلیل گفتگو ویژگیهای سبکی این نامه را بررسی میکنیم؟ و سپس بطور مختصر به معرفی «تحلیل گفتگو» میپردازیم.

پاسخ به پرسش فوق را با تعریف زیر از سبک شروع میکنیم:

«سبک روشی از کاربرد زبان است که در یک بافت معین، بوسیله شخص معین، برای هدفی مشخص به کار گرفته میشود» (لیچ، ۱۹۸۱: ۱۰).

برای اینکه بتوان با توجه به دو رکن مطرح شده در این تعریف؛ یعنی در «بافت معین» و برای «هدف مشخص» روش کاربرد زبان (سبک) را در متن نامه بررسی کرد، به روش تحلیلی مناسب نیاز است. در پژوهش حاضر فرض بر این است که با طرح روشی مبتنی بر تحلیل گفتگو میتوان ویژگیهای سبکی یک متن را در ارتباط با «بافت» آن بررسی کرد و به «نقش یا کارکرد ویژگیهای سبکی» نیز پرداخت. پژوهشگر بنا به دلایل زیر چنین فرضیه‌ای را مطرح کرده است:

۱- با استفاده از روش تحلیل گفتگو، میتوان بر جنبه‌های مختلف رفتارهای زبانی متمرکز شد؛ از انتخاب واژه‌ها، ساختار جملات و بیان معنا گرفته تا کاربردشناسی (وودز، ۲۰۰۶: X).

۲- در این پژوهش سبک به معنای روش کاربرد زبان در بافت معین مورد مطالعه قرار می‌گیرد و در تحلیل گفتمان با رویکرد نقش‌گرایی نیز واحد تحلیل، متن در بافت است (لمکه: ۱۹۸۵، به نقل از سلطانی، ۱۳۸۴: ۳۰).

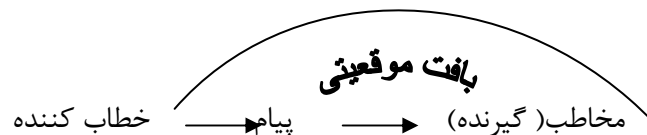
۳- بنا بر تعریف در نظر گرفته شده از سبک، در این پژوهش به هدف کاربرد زبان یا همان نقش و کارکرد ویژگی‌های سبکی در رابطه بین‌افردی نویسنده و مخاطب پرداخته شده و در تحلیل گفتگو نیز به توصیف صورتهای زبانی همراه با هدف و نقشی که این صورتهای قرار است در امور انسانی ایفا کنند، پرداخته میشود (همان).

۳-۱ تبیین روش

در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل گفتگو، سبک‌نامه‌های غزالی در قالب چهار لایه کاربردشناسی، نحو، واژگان و بلاغت مورد بررسی قرار می‌گیرد. ابتدا موقعیت متن تا حد ممکن بررسی میشود که شامل نویسنده، مقام و موقعیت اجتماعی و علمی او، مخاطب، مقام و موقعیت اجتماعی و سیاسی او و نقش و کارکرد نامه است. سپس در درون این بافت موقعیتی، در لایه کاربردشناسی مؤلفه‌های کنشهای گفتاری، بیان مستقیم و غیرمستقیم و اصول ادب و در لایه نحوی میزان قطعیت متن با طرح متغیرهای وجه، ساختهای معلوم و مجهول، افعال ربطی صریح، افعال شناختی قطعی و تردیدی بررسی می‌گردد.

۲- تحلیل سبک‌شناسی متن نامه

نامه یک رسانه ارتباطی است که بوسیله آن فرد پیامی را به دیگری انتقال میدهد؛ برای مقاصد مختلفی مانند آگاهی دادن (اطلاع دادن)، دستور دادن، ترغیب کردن، اطمینان دادن و ... بدین ترتیب با نامه تنها پیام انتقال داده نمیشود بلکه کار نیز انجام میشود. در نامه‌ها مانند هر متن نوشتاری و یا گفتاری عناصر زیر را میتوان در نظر گرفت:

از این نظر که در نامه، مخاطب فرد معینی است میتوان نامه را با یک مکالمه مقایسه کرد با این تفاوت که در مکالمه لحن، آهنگ، مکث و آنچه واحدهای زبر زنجیری گفتار نامیده میشود در دریافت پیام تأثیر مهمی دارد اما در نامه این موارد در حدی بسیار محدود، تنها در خط و علائم نگارشی میتواند نمود داشته باشد. تفاوت مهمتر این است که

دریافت پیام در مکالمه، در بافت زمانی و مکانی واحدی صورت می‌گیرد اما در نامه، مخاطب پیام را در بافتی متفاوت دریافت می‌کند.

نویسنده نامه به این تفاوت توجه دارد و با در نظر گرفتن مقاصد خاص نامه (دستور، ترغیب، اعلام حمایت، جذب حمایت، شکایت و ...) و با توجه به نوع مخاطب، بافت متن^۹ را طوری سازماندهی می‌کند که به مقصود مورد نظر خود برسد. تفاوت در نحوه سازماندهی متن یا همان تفاوت در انتخاب صورتهای کلامی و شیوه بیان باعث تمایز ویژگیهای سبکی در نامه‌ها (مکتوبات) شده‌است.

چنانکه گفته شد، در این مقاله بررسی ویژگیهای سبکی نامه شماره یکم غزالی در دو لایه کاربردشناسی و نحو انجام میشود. مؤلفه‌های کنشهای گفتاری، بیان مستقیم و غیرمستقیم، اصول ادب و میزان قطعیت متن موارد قابل بررسی خواهد بود. گزینش مؤلفه‌های مذکور در تحلیل سبک‌شناسی این نامه بنا بر اصلی در سبک‌شناسی به نام اصل «انتخاب» است. لیچ در توضیح اصل انتخاب می‌گوید:

«هر روش کاربردی تحلیل سبک باید برخی از مؤلفه‌ها را برای تحلیل انتخاب کند و از دیگر مؤلفه‌ها صرف نظر کند. واضح است که تحلیل سبکی باید خیلی گزینشی عمل کند؛ برخی از مطالعات سبک‌شناسی فقط بر یک ویژگی تمرکز میکنند و برخی بر چند ویژگی» (۱۹۸۱:۶۹).

در مرحله بعد، برای روشن شدن تمایزات و شباهت‌های سبکی غزالی در نامه‌هایش، باید نامه‌هایی را که در موقعیت متفاوتی نوشته و یا مخاطبان آنها اشخاص دیگری است با روش لایه‌ای مورد بررسی قرار داد. و برای آشکار شدن فردیت سبکی او در نامه‌نگاری باید این ویژگیها را با ویژگیهای سبکی نامه‌های اشخاص دیگر مقایسه کرد.

۱-۲ کاربردشناسی: لیچ کاربردشناسی را به مطالعه معنی در ارتباط با موقعیت کلام^{۱۰} تعریف کرده‌است (۱۹۹۶:۶). از آنجایی که معنا در خلأ شکل نمی‌گیرد و بافت اجتماعی و بیرونی دارد که در شکل‌گیری و دریافت آن تأثیر می‌گذارد، پرداختن به بافت و موقعیت کلام تا حدی که ممکن است ضروری است (وودز، ۲۰۰۶: viii).

۱-۱-۲ موقعیت متن: در این بخش آنچه بعنوان موقعیت متن (لیچ، ۱۹۸۱: ۱۳) در نظر گرفته میشود موارد زیر است: نویسنده، مقام و موقعیت اجتماعی و علمی او، مخاطب، مقام و موقعیت اجتماعی و سیاسی او، شرایط زمانی و مکانی که نامه در آن نوشته شده‌است، هدف از نوشتن نامه یا همان نقش و کارکرد نامه.

۱-۱-۲ نویسنده و مخاطب: نویسنده این نامه، امام محمد غزالی ملقب به حجت الاسلام، از عالمان دینی مشهور دوره سلجوقی است که در طابران طوس در حدود سال ۴۵۰ هـ. ق / ۱۰۵۸ م. به دنیا آمد. و در همه علوم دینی عصر خود استاد مسلم گردید، خود او میگوید «تا به جایی رسید که سخن وی از اندازه فهم بیشتر اهل روزگار در گذشت» (غزالی، ۱۳۶۲: ۱۲). او بنا به درخواست خواجه نظام الملک وزیر به تدریس در نظامیه بغداد، به مدت چهار سال، اشتغال داشت و سپس آن را رها کرد و به سیر و سلوک پرداخت و نیز بنا به درخواست سلطان سنجر در نظامیه نیشابور، یک سال، به تدریس پرداخت. در سالهای پایانی عمرش در طوس خانقاهی ترتیب داد و به ارشاد مشغول گشت، چنانکه در همین نامه نیز گفته است «دنیا را چنانکه بود بدید و بجملگی بینداخت» (همان). غزالی با آنکه مخالف فلسفه بود، در نتیجه سفرها و سیر و سلوک سخنش چاشنی عرفان یافته بود؛ در نتیجه مورد تکفیر فقیهان و اذیت و آزار قرار گرفت (همان، ۱۱).

مخاطب نامه، سلطان سنجر، معزالدین و الدین ابوالحارث سنجر بن ملکشاه (راوندی، ۱۳۳۳: ۱۶۸) است. بنا به گفته ظهیرالدین نیشابوری (وفات ۵۸۲ هـ) سلطان سنجر پادشاهی بزرگ بود از واسطه آل سلجوق، ممتع به طول عمر و طیب عیش و نشر ذکر و فتح دیار و قهر اعدا. از ابتداء عهد که به خراسان ملک شد از قبل برادرش برکیارق تا حدود چهل سال، او را نوزده فتح میسر شد و در هیچ وقت شکستی نیفتاد...» (ظهیرالدین نیشابوری، ۱۳۳۲: ۴۴).

۱-۱-۲ بافت بیرونی متن: بافت بیرونی، موقعیت فیزیکی یا اجتماعی متن و به عبارت دیگر فضایی است که نامه در آن نوشته شده است. فضایی که این متن در آن خلق شده، تعصب در عقاید و حسادت و رقابت منفی بین عالمان است. در این موقعیت اجتماعی، حسودان و متعصبان غزالی را به نوشتن کفر و اباطیل، داشتن آرای فلاسفه و ملحدان، گرایش به مذهب مجوس و طعن و قدح امام ابوحنیفه -۸۰-۱۵۰ هـ ق مؤسس فرقه حنفی و ابوبکر باقلانی متهم کرده‌اند و سلطان سنجر برای پاسخگویی به این اتهامات او را از طوس به لشکرگاه خود احضار کرده است (غزالی، ۱۳۶۲: ۱۳-۱۱).

در چنین فضای مسموم و پر از اتهام، در این پژوهش با تجزیه و تحلیل صورتهای زبانی و آنچه ویژگیهای سبکی نامه او مینامیم، روشن خواهد شد که آیا غزالی مستقیم به اتهامات پاسخ میدهد یا غیرمستقیم؟ آیا تسلیم قدرت حاکم میشود و یا با استفاده مؤثر از زبان در موضع اقتدار می‌ایستد و اتهاماتی را بر قدرت حاکم وارد میکند.

۱-۱-۲ هدف از نوشتن نامه (نقش و کارکرد): غزالی این نامه را در پاسخ به قاصد سلطان نوشته که به جهت اتهامات مذکور او را به حضور خود فراخوانده است. هدف از نوشتن نامه، پاسخ گفتن به این اتهامات و سرباززدن از رفتن به حضور شاه است.

۲-۱-۲ بررسی مؤلفه‌های سبکی در لایه کاربردشناسی

در درون بافت موقعیتی مذکور، مؤلفه‌هایی را بر اساس نظریه‌های مطرح در کاربردشناسی زبان مطرح کرده و به بررسی آنها می‌پردازیم. کنشهای گفتاری، بیان غیرمستقیم و اصول ادب از جمله این نظریه‌ها هستند.

۲-۱-۲-۱ کنشهای گفتاری

کنش گفتار نخستین بار توسط آستین و با مجموعه سخنرانیهای وی تحت عنوان «چگونه با کلام کار انجام میشود»، مطرح شد. در این نظریه کنش گفتار در واقع کنش و عملی است که در خارج از زبان تغییر ایجاد میکند. سرل با این اعتقاد که سخن گفتن عبارت است از «وارد شدن در نوعی فعالیت قاعده‌مند» (سرل، ۱۹۶۹: ۲۲)، این نظریه را گسترش داده معتقد است وقتی که گفته‌ای بیان می‌گردد همزمان چهار کنش صورت می‌گیرد که عبارتند از: گفتن، گزاره‌ای، منظوری و تأثیری. وی سپس کنشهای گفتاری را به شرح ذیل دسته‌بندی کرده است (همان، ۵۷-۶۱):

- ۱- کنشهای تصریحی یا اظهاری^{۱۱}: برای بیان یک واقعه یا گزارش از یک فرایند هدف غیربیانی این کنش، توصیف حالتی یا حادثه‌ای است. گوینده عقیده خود را دربارهٔ صحت و سقم مطلبی اظهار میدارد. این کنش تعهد گوینده را نسبت به صدق گزارهٔ مطرح‌شده نشان میدهد. گوینده میگوید چیزها چگونه هستند. این کنش محتوای گزاره‌ای را با جهان و محیط مطابقت داده، باورهای گوینده را نشان میدهد. مثال:
 - ما میدانیم زمانی که مردم در آیندهٔ خویش نقشی داشته‌باشند از آمار خودکشیها کاسته میشود (پهلوان‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۰).
- ۲- کنشهای ترغیبی^{۱۲}: برای بیان تقاضا، صدور دستور، ارائهٔ پیشنهاد یا طرح پرسش است. هدف غیر بیانی (منظوری) این کنش، ترغیب مخاطب برای انجام کاری و قراردادن شنونده در حالت تکلیف و اجبار برای انجام عملی است، یعنی گوینده میخواهد شنونده کاری انجام دهد. گوینده سعی میکند تا کاری کند که چیزهایی انجام شود و جهان را با محتوای گزاره‌ای که شامل عمل آتی شنونده میباشد، تطبیق بدهد. کنش ترغیبی خواستها و تمایلات گوینده را بیان میکند مثال:
 - به آنها، زنان و مردان با شرافتی که برای فرزندان خویش همان چیزهایی را میخواهند که ما برای کودکان خویش میخواهیم باید امید بدهیم (همان: ۱۱).
- ۳- کنشهای عاطفی^{۱۳}: برای بیان احساسات، نگرشها و ذهنیت افراد نسبت به وقایع است.

هدف غیربیانی کنش عاطفی بیان حالت روانی که در آن شخص سهیم شده است، میباشد. گوینده احساس خود را از طریق قِردانی، تبریک، ناسزا و جز آن بیان میکند. با بیان یک گزاره با فرض حقیقی بودن آن، در شخص احساسی بوجود می‌آید مثلاً یا خوشحال میشود یا افسوس می‌خورد. مثال:

ما تاریخ غنی شما، فرهنگ درخشان و سهم بسیار شما در تمدن را ستایش و تحسین میکنیم (همان: ۱۲).

۴- کنش تعهدی^{۱۴}: برای بیان تعهد گوینده نسبت به تحقق عملی در آینده است. گوینده با قول دادن، سوگند خوردن و اعمالی نظیر این متعهد میشود که در آینده کاری را انجام بدهد. هدف این کنش تطبیق دادن جهان با محتوای گزاره‌ای عمل‌آتی گوینده است (همان: ۱۲). مثال:

قول میدهم فردا در بیمارستان شما را ببینم.

۵- کنش اعلامی^{۱۵}: برای نام‌گذاری یک واقعه و اعلام یک رخداد است. هدف غیربیانی کنش اعلامی، اعلام شرایط تازه‌ای برای مخاطب است. گوینده بواسطه اعلام‌هایش بر جهان تغییرات واقعی ایجاد مینماید. این کنش همزمان دارای دو وجه انطباقی بین زبان و جهان است. کنش اعلامی زمانی اتفاق می‌افتد که گوینده قدرت و صلاحیت بیان وقایع جدید یک مؤسسه را داشته‌باشد. مثال:

• از این ساعت شما را زن و شوهر اعلام میکنم.

• آغاز جنگ را اعلام میکنم (همان: ۱۳).

این تقسیم‌بندی جهت تحلیل و بررسی بیان مؤثر در گفتار و نوشتار اهمیت دارد و در سبک‌شناسی لایه‌ای میزان بسامد کنشهای گفتاری بیانگر نحوه ارتباط نویسنده با مخاطب است.

سرل در تعیین کنش گفتار یک جمله بیشترین نقش را به بافت میدهد (همان: ۱۴) با در نظر داشتن این نکته به بررسی کنش جملات نامه میپردازیم. بعنوان مثال با توجه به اینکه بندهای اول و دوم جمله شماره ۱ دعا در حق مخاطب است میتوان برای آنها کنش عاطفی در نظر گرفت اما توجه به بافت کلام (استفاده پادشاه از موضع قدرت و احضار غزالی) کنش ترغیبی را برای این جملات برجسته میکند. به تعبیر دیگر نویسنده میخواهد نگرش آخرتگرایی و یا به بیان خودش «پادشاهی آخرت» را در مقابل «پادشاهی دنیا» در مخاطب تقویت کند و با این قبیل ترغیبها که در سراسر نامه ادامه خواهد یافت او را از احضار خود منصرف نماید. با وجود اینکه داشتن دو یا چند کنش برای یک جمله طبیعی

است، در این مقاله یک کنش گفتاری برای هر جمله با توجه به بافت بیرونی و درونی متن تعیین میشود.

جدول شماره ۱: متن کامل نامه و کنشهای گفتاری متن

ردیف	جمله	نوع کنش
۱	ایزد تعالی ملک اسلام را از مملکت دنیا برخوردار کناد و آنگاه در آخرت پادشاهی دهاد که پادشاهی روی زمین در آن حقیر و مختصر گردد که کار پادشاهی آخرت دارد که مملکت روی زمین از مشرق تا به مغرب بیش نیست و عمر آدمی در دنیا صد سال بیش نیست در اغلب احوال و جمله روی زمین نسبت به پادشاهی آخرت کلوخی است و همه ولایتهای زمین گرد و غبار آن کلوخست و صد سال عمر را در میان ازل و ابد و پادشاهی جاوید چه قدر که بدان شاد باید بود.	«ترغیبی»
۲	همت بلند دار چنانکه اقبال و دولت و نسبت بلند است و از خدای تعالی جز به پادشاهی جاوید قناعت مکن اینهمه بر جهانیان دشوار است و بر ملک مشرق آسان که رسول‌الله -صلی- الله علیه و سلم- میفرماید که یک روزه عدل از سلطان عادل فاضلتر از عبادت شصت ساله.	«ترغیبی»
۳	چون ایزد- سبحانه و تعالی- تو را این ساز و آلت بداد که آنچه دیگری به شصت سال تواند کرد، تو به یک روز بجای توانی آورد، چه اقبال و سعادت زیادتر از این و حال دنیا چنانکه هست بدان تا در چشم تو مختصر گردد که بزرگان چنین گفته‌اند که اگر دنیا کوزه‌ی زرین بودی که نماندی و آخرت کوزه‌ سفالین که بماندی عاقل کوزه‌ سفالین باقی اختیار کردی بر کوزه‌ زرین فانی فکیف که دنیا خود کوزه‌ سفالین فانی است و آخرت کوزه‌ زرین باقی عاقل چگونه کسی بود که دنیا اختیار کند	«ترغیبی»
۴	این مثل نیک دراندیشد و همیشه پیش چشم میدارد و امروز به حدی رسیده‌است که عدل یک ساعت برابر عبادت صد سالست.	«ترغیبی»
۵	بر مردمان طوس رحمتی کن که ظلم بسیار کشیده‌اند و غله به سرما و بی‌آبی تباه شده و درختهای صدساله از اصل خشک	«ترغیبی»

	<p>شده و هر روستایی را هیچ نمانده مگر پوستینی و مشتی عیال گرسنه و برهنه و اگر رضا دهد که که پوستین از پشت بازکنند تا زمستان با فرزندان در تنوری شوند، رضا مده که پوستشان بازکنند و اگر از ایشان چیزی درخواهد همگنان بگیرزند و در میان کوهها هلاک شوند و این پوست باز کردن بود.</p>	
«ترغیبی»	<p>این داعی بدانکه پنجاه و سه سال عمر بگذاشت، چهل سال در دریای علوم دین غواصی کرد تا بجایی رسید که سخن وی از اندازه فهم بیشتر اهل روزگار درگذشت بیست سال در ایام سلطان شهید روزگار گذاشت و از وی به اصفهان و بغداد اقبالها دید و چند بار میان سلطان و امیرالمؤمنین رسول بود در کارهای مهم و در علوم دینی نزدیک هفتاد کتاب کرد و بر سر مشهد ابراهیم خلیل - صلوات الله علیه - عهد کرد که نیز پیش هیچ سلطان نرود و مال سلطان نگیرد و مناظره و تعصب نکند و دوازده سال بدین عهد وفا کرد و امیرالمؤمنین و همه سلطانان وی را معذور داشتند.</p>	۶
«اظهاری»	<p>اکنون شنیدم که از مجلس عالی اشارتی رفته‌است بحاضر آمدن فرمان را به مشهد رضا آمدم و نگاهداشت عهد ابراهیم خلیل - علیه السلام - را به لشکرگاه نیامدم و بر سر این مشهد می‌گویم ای فرزند رسول شفیع باش تا ایزد تعالی ملک اسلام را در مملکت دنیا از درجه پدران خویش بگذرانند و در مملکت آخرت به درجه سلیمان - علیه السلام - برساند که هم ملک بود و هم پیغامبر و دل کسی را که روی از خلق بگردانید و به تو که خدایی - تعالی عز شأنه - آورده، بشولیده نکند و چنین دانستم که این به نزدیک مجلس عالی پسندیده‌تر و مقبول‌تر است از آمدن بشخص و کالبد که آن کاری رسمی بی‌فایده‌است و این کاری است که روی در حق تعالی دارد اگر چنانچه پسندیده است فمرحبا و اگر بخلاف این فرمانی باشد، در عهده عهد شکستن نباشم که فرمان سلطان باضطرار لازم بود فرمانرا بضرورت منقاد باشم.</p>	۷
«ترغیبی»	<p>ایزد تعالی بر زبان و دل عزیز آن راناد که در قیامت از آن خجل نباشد و امروز اسلام را از آن ضعف و شکستگی نباشد والسلام.</p>	۸

در جمله شماره ۱، بندهای اول و دوم، غزالی پادشاه را تشویق به آخرتگرایی و در بندهای سوم تا هشتم آن با بیان دلایل ترجیح پادشاهی آخرت، مخاطب را به پذیرفتن این نگرش ترغیب میکند.

جمله‌های دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم نیز کنش ترغیبی دارند در جمله دوم با دو ساخت امری «همت بلند دار...» و «از خدای تعالی جز به پادشاهی جاوید قناعت مکن» پادشاه را به بلندهمتی و آخرتگرایی و در جمله‌های سوم و چهارم او را به عدالت‌ورزی و دنیاگریزی ترغیب میکند. در جمله پنجم بند هسته آن «بر مردمان طوس رحمتی کن» ساخت امری و کنش ترغیبی دارد و بندهای وابسته آن «که ظلم بسیار کشیده‌اند و...» اگرچه کنش اظهاری دارند (با استفاده از این کنش گزارش فقر و درماندگی مردم طوس را میدهد و به این ترتیب پادشاه را متوجه ناکارآمدی خود و عاملانش میکند) اما تحت‌تأثیر هسته جمله، کنش ترغیبی یافته‌اند؛ نویسنده با این بندها پادشاه را به یاری مردم طوس، بخشیدن خراج آنها و مقولاتی از این قبیل ترغیب میکند. جمله ششم نیز وضعیتی همانند جمله پنجم دارد؛ هسته جمله یعنی «بدان...» ساخت امری و کنش ترغیبی دارد و بندهای وابسته آن نیز اگرچه کنش اظهاری دارند (نویسنده از این کنش بهره گرفته، مقام و موقعیت خودش را با کارکرد اتخاذ موضع در برابر مخاطب یادآور شده‌است) اما تحت‌تأثیر هسته جمله کنش ترغیبی یافته بدین ترتیب غزالی پادشاه را ترغیب میکند تا از احضار او منصرف شود.

با وجود اینکه مخاطب در بالاترین درجه هرم قدرت جای دارد، باز هم نویسنده از کنش ترغیبی استفاده کرده و حتی پیشنهادهایی را با وجه امری که جنبه اقتداری بیشتری دارد، مطرح نموده‌است: جملاتی از قبیل «همت بلند دار...» و «جز به پادشاهی جاوید قناعت مکن». جمله هفتم کنش اظهاری دارد و خبر از امر واقع شده میدهد: او به جای رفتن به حضور پادشاه بر سر مشهد رضا آمده و بر سر این مشهد برای شاه دعا میکند (به حضور شاه نرفته تا موضع اقتدار خود را حفظ کند و بر سر مشهد رضا آمده تا رعایت ادب را کرده باشد). نکته مهم در این جمله بند «فرمانرا بضرورت منقاد باشم» است که کنش تعهدی دارد؛ غزالی با آوردن قید «بضرورت» ناچار بودن خود را از دادن این تعهد ابراز میکند. جمله هشتم نیز کنش ترغیبی دارد؛ نویسنده در این جمله که ساخت دعایی دارد، پادشاه را به گزینش راه درست (عدالت ورزی و حفظ حرمت غزالی بعنوان یک عالم دینی بزرگ) ترغیب میکند.

جدول شماره ۲: بسامد کنش‌های گفتاری

کنش‌های گفتاری متن	تعداد	درصد
اظهاری (تصریحی)	۱	۱۱%
ترغیبی	۷	۷۸%
تعهدی	۱	۱۱%

پربسامدترین کنشها، در متن این نامه کنش ترغیبی است با کارکرد ایجاد تغییر در عملکرد پادشاه بر مبنای باورهایی که در نامه مطرح شده‌است و چنانکه گفته‌اند (شعیری، ۱۳۸۱: ۱۰۸) یک گفتمان تنها در بردارنده دانش و اطلاعات ویژه برای مخاطب نیست، بلکه نکته مهم ایجاد باور در مخاطب برای پذیرش آن اطلاعات است و این ممکن نیست مگر با برانگیختن عاطفه و احساس گفته‌خوان از راه گسترش و بسط کلام.

۲-۱-۲ بیان غیرمستقیم

بر اساس نظریه‌های استنباط، کنش‌های گفتاری دارای دو نوع بار معنایی^{۱۶} هستند:
 الف- بار تحت اللفظی یا بار معنایی مستقیم، که مربوط به صورت نحوی است.
 ب- بار معنایی غیرمستقیم که تحت شرایط بافت قابل استنباط است (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۵: ۳۳).

چنان‌که وودز (۲۰۰۶: XII) می‌گوید، آنچه که منظور گوینده یا نویسنده است ممکن است از معنی واقعی گفته برنیاید و برای تعبیر بیان غیرمستقیم باید برخی از مؤلفه‌های بینافردی مانند موقعیت کلام، اهداف گفتگو، دانش‌زمینه‌ای مشترک نویسنده و مخاطب و ... را در نظر داشت.

در جدول شماره ۳ با در نظر داشتن مؤلفه‌های بینافردی به شیوه‌های بیان تلویحی در این نامه پرداخته‌ایم.

جدول شماره ۳: شیوه بیان غیرمستقیم

نوع بیان غیر مستقیم	ردیف	جمله	تلویح
جمله دعایی	۱	و آنگاه در آخرت پادشاهی دهد که پادشاهی	توجه دادن مخاطب (پادشاه) به حقیر بودن پادشاهی او در
	۲	روی زمین در وی حقیر و مختصر گردد.	

دنیا. توجه دادن مخاطب به قیامت و اینکه در دنیا مراقب رفتار خود باشد.	ایزد تعالی بر زبان و دل عزیز آن راناد که فردا در قیامت از آن خجل نباشد.		
سفارش مؤکد بر ترک دنیا تحدیر پادشاه از بی‌عدالتی	اگر دنیا کوزه زرین بودی.... اگر رضا دهد که پوستین باز کنند ...	۳ ۴	جملات شرطی
نادان خواندن پادشاه	عاقل چگونه بود کسی که دنیا اختیار کند؟	۵	جمله پرسشی
بی‌ارزش خواندن مقام شاهی مخاطب توجه دادن مخاطب به بی- اعتباری دنیا و سفارش مؤکد بر ترک دنیا	جمله روی زمین به نسبت پادشاهی که ایزد تعالی در آخرت بدهد، کلوخیست.... اگر دنیا کوزه زرین بودی که نماندی....	۶ ۷	روایت تمثیلی کوتاه
آدمی به جای «تو» منظور از «کسی» که... خود غزالی است.	و عمر آدمی در دنیا صد سال بیش نیست. و دل کسی را که روی از خلق بگردانیده بشولیده نکند.	۸ ۹	وجه عام
ضمیر و شناسه اول شخص	این داعی پنجاه و سه سال عمر بگذاشت. چهل و سه سال در دریای علوم غواصی کرد تا به جایی رسید که سخن وی از فهم بیشتر اهل روزگار درگذشت... اکنون شنیدم ...	۱ ۰	کاربرد غیر مسقیم ضمیر

کاربرد شناسهٔ دوم‌شخص بجای سوم‌شخص	(پادشاه) این مثل نیک در اندیشد و	۱	
	همیشه پیش چشم میدارد.	۱	
	اگر رضا دهد که پوستین از پشتشان	۱	
	بازکنند رضا مده که پوستشان بازکنند.	۲	
تو مرا احضار کرده‌ای از اینکه خودم به حضور شاه بیایم	اکنون شنیدم که از مجلس عالی	۱	فرایند اسم‌سازی
	اشارتی رفته است به حاضر آمدن.	۳	
	این به نزدیک مجلس عالی پسندیده‌تر است از آمدن به شخص و کالبد	۱	
		۴	

وقتی مخاطب غزالی وزیر، عالم دینی و قاضی است نیز از شیوهٔ بیان غیرمستقیم استفاده میکند که بسته به نقش و کارکرد نامه، نوع بیان غیرمستقیم و بسامد آن ممکن است متفاوت باشد. در نامهٔ ارشادی او خطاب به فخرالملک، وزیر سلطان سنجر، (غزالی، ۱۳۶۲: ۳۱-۳۳) ۱۴ بار از آیات و احادیث استفاده شده با تلویحاتی نظیر: تشویق وزیر به بی‌نیازی از دعا و ثنا، غنیمت شمردن فرصت و رسیدگی به کار دین، دنیا‌گریزی و پرداختن به امور آخرت، کمک‌رساندن به خلق خدا، انجام کارهای خیر و ترساندن او از عواقب ظلم و ستم و پنج بار تمثیل به کار رفته با تلویحاتی مانند آن چه که در کاربرد آیات و احادیث میبینیم. شش بار از وجه عام استفاده کرده با کاربرد تعبیرهایی مانند «بیت نظامی» و «صاحب مصیبت» به جای ضمیر «تو» مثال:

«و همهٔ دوستداران بیت نظامی بدین مصیبت مشغولند».

«شرط نباشد که صاحب مصیبت از ماتم خویش بی‌خبر بود و به نشاط مشغول»

(همان: ۳۲).

آنچه بعنوان ویژگیهای سبکی نامه در این بخش میتوان ذکر کرد این است که:

۲-۱-۲-۳ اصول ادب

تئوری ادب^{۱۷} به تحلیل روشی میپردازد که افراد در اداره کردن مکالمه و یا انواع دیگر تعاملات به کار میگیرند تا وجهه^{۱۸} آنها حفظ شود (وودز، ۲۰۰۶: Xiii). به عبارت دیگر در یک ارتباط کلامی تئوری ادب به این مسأله میپردازد که چگونه گوینده در تلاش است برای خودش ایجاد وجهه کند، وجهه‌اش را حفظ نماید و فاصله‌اش را با مخاطب حفظ کند.

لیچ (۱۹۹۶: ۱۲۹) بیان غیرمستقیم را بعنوان یک معیار در رعایت ادب آورده است، یعنی هر چقدر بیش‌تر از شیوه بیان غیرمستقیم استفاده شود، بیان مؤدبانه‌تر است. بعلاوه او در رعایت ادب، فاصله اجتماعی گوینده و مخاطب را در دو محور عمودی و افقی مطرح - میکند. در محور عمودی که فاصله اجتماعی از نوع قدرت یا اقتدار است، خطاب‌ها محترمانه و ضمایر به صورت جمع و... مورد استفاده قرار می‌گیرد اما در رابطه افقی که ارتباط از نوع دوستانه است، بسته به موقعیت، سن، میزان رابطه دوستانه و غیره، نوع خطابها، کاربرد ضمایر و... متفاوت خواهد بود.

در این نامه، فاصله غزالی با مخاطبش که پادشاه است از نوع رابطه عمودی است؛ از اینرو خطاب مؤدبانه «مجلس عالی»، را برای مخاطب بکار برده، خودش را در مقابل شاه «این داعی» نامیده و لقب «ملک اسلام» را به شاه داده است. البته میزان کاربرد القاب در نامه‌های غزالی نسبت به نامه‌های منشیانه از قبیل نامه‌های رشید و طواط (۱۳۳۸) و منتجب‌الدین بدیع جوینی (۱۳۲۹) و حتی نامه‌های صوفیانه‌ای مانند نامه‌های مولانا بسیار کمتر است. مثال:

به سلطان معظم ابوشجاع سلیمان بن محمد: زندگانی خداوند عالم، سلطان معظم، پادشاه اسلام، غیاث‌الدین و الدین، در پادشاهی و قدرت، و کامرانی و نصرت، دراز باز هزاران سال (وطواط، ۱۳۳۸: ۹۸).

زندگانی مجلس رفیع خداوندی منعمی امیر سپهسالاری اجلی کبیری عالمی عادل
ضیاءالدوله و الدینی مؤیدالاسلام و المسلمینی سیدالوزرائی ملک‌الرؤسائی الب رستمی
غازیگی در دولت دراز باد (منتجب‌الدین، ۱۳۲۹: ۱۰۵).

به سلطان عزالدین کیکاووس: سعادت و اقبال دوجهرانی نثار روزگار آن یگانه عصر،
فخرالملوک و السلاطین، افتخار آل داوود، عالی همت، مظلوم‌پرور، مغیث‌الضعفا، مرتبی‌الفقرا،
غیاث‌العالم، خدای‌ترس، رعیت‌پرس، حلیم کریم - ادام‌الله علوهم و اقبالهم و زاد توفیقهم و
افضالهم - دائما" باد (مولوی، ۱۳۷۱: ۱۳۳).

غزالی برای رسیدن به مقاصد مورد نظرش: پاسخ منفی به احضار شاه (عدم سلب آزادی او) و حفظ وجهه‌اش به عنوان یک عالم دینی بزرگ، شیوه بیان مؤدبانه را انتخاب کرده و بیان غیرمستقیم (رک. جدول شماره ۳) را بعنوان اصلی‌ترین راهبرد در عملی کردن شیوه بیان مؤدبانه بکار گرفته است. مثالا" وقتی نویسنده می‌خواهد مخاطب را متوجه حقیر و مختصر بودن پادشاهی دنیا کند، این نظر خود را در قالب روایتهای تمثیلی کوتاه بیان نموده و در آغاز و پایان نامه از جملات دعایی استفاده کرده که معنای تلویحی دارند.

۲-۲ لایه نحوی

در لایه نحوی میزان قطعیت متن و نیز ساختمان جمله بررسی میشود.
 ۲-۲-۱ برای بررسی میزان قطعیت متن، به عنوان یک ویژگی سبکی از متغیرهای زبانی که در جدول زیر می‌آید استفاده میشود.

درجه قطعیت بالای متن - موضع اقتدار	درجه قطعیت پایین متن - موضع ضعف
۱- وجه: استفاده از ساختهای وجه اخباری (گیون ۲۰۰۱، ج ۲، ۲۸۷-۲۹۵) و وجه امری جمله‌های مثبت و منفی	۱- وجه: بکارگیری ساختهای التزامی، شرطی، تمنایی، دعایی، پرسشی مانند بشود، برود، اگر... ای کاش، امیدوار بودن، آیا...
۲- ساخت معلوم (سیمپسون: ۸۶، ۱۹۹۳-۸۸)	۲- ساخت مجهول
۳- افعالی که دلالت بر قطعی بودن عمل دارند؛ مانند افعال ربطی بودن، شدن، هست، نیست (لاینز: ۱۹۷۷۳۶)؛ هالییدی: ۱۹۸۵، ۸۵-۹۲؛ سیمپسون: ۱۹۹۳، ۴۶-۴۹؛ گیون: ۱۹۹۳؛ ج ۲، ۲۸۷-۲۹۵)	۳- استفاده از ساختهایی که دلالت بر شک و تردید نسبت به عمل دارند، با بکارگیری واژه‌ها و عباراتی همچون: احتمال دارد، شاید، میتواند باشد، احتمال دارد بشود، اجازه گرفتن
۴- استفاده از سیستم افعال وجهی شناختی یعنی بکارگیری افعال مربوط به بینش و ادراک همچون عقیده داشتن، دریافتن، دانستن، درک کردن	۴- به کارگیری نظام وجهی شناختی که بیانگر عدم شناخت کامل هستند مانند: خیال کردن، فکر کردن، به نظر رسیدن، تصور کردن، حدس زدن، استنباط کردن، پنداشتن

از بررسی میزان متغیرهای جدول فوق، نتایج زیر به دست آمده است:

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی ساختهای وجهی

تعداد کل بندها	وجه التزامی			وجه امری	وجه اخباری
	دعایی	تردیدی	شرطی		
۶۹	۸ مورد	۲ مورد	۳ مورد	۶ مورد	۵۰ مورد
	٪۱۹/۵			٪۸/۵	٪۷۲

سبک‌شناسی لایه‌ای: توصیف و تبیین بافتمند سبک نامه شماره یک غزالی در دو لایه کاربردشناسی و نحو/۲۰۹

جدول شماره ۶: توزیع فراوانی ساختهای معلوم و مجهول

معلوم	مجهول	تعداد کل بندها
۶۸ مورد	۱ مورد	۶۹
٪۹۸/۵	٪۱/۵	

جدول شماره ۷: توزیع فراوانی افعال ربطی صریح و تردیدی

افعال ربطی صریح	افعال ربطی تردیدی	متفرقه	جمع افعال
۱۹ مورد	۲ مورد	۴۸ مورد	۶۹
٪۲۷/۵	٪۳	٪۶۹/۵	

جدول شماره ۸: توزیع فراوانی افعال شناختی قطعی و شناختی تردیدی

افعال شناختی قطعی	افعال شناختی تردیدی	متفرقه	جمع افعال
۲ مورد	۱ مورد	۶۶ مورد	۶۹
٪۳	٪۱/۵	٪۹۵/۵	

از تحلیل بسامد این جدولهای برمیآید که میزان قطعیت متن بالاست و نویسنده از موضع اقتدار سخن میگوید. ٪۷۲ وجه اخباری و ٪۸/۵ وجه امری استفاده کرده، در مقابل ۱۹/۵ وجه التزامی بکار برده است. ٪۹۸/۵ جمله معلوم و تنها ٪۱/۵ جمله مجهول استفاده کرده. افعال ربطی صریح ٪۲۷/۵ است و در مقابل افعال ربطی تردیدی ٪۳. افعال شناختی قطعی ٪۳ و شناختی تردیدی ٪۱/۵ بکار برده است.

۲-۲-۲ بررسی ساختمان جمله

جمله^{۱۹} به آن واحد زبان فارسی گفته میشود که از یک بند^{۲۰} یا بیشتر ساخته شده باشد. جمله فارسی بر دو گونه است: هسته‌ای و خوشه‌ای. جمله هسته‌ای از یک هسته مرکزی تشکیل شده که وجود آن اجباری است و تعدادی وابسته که وجود آنها اختیاری است و جمله خوشه‌ای از اجتماع جمله‌های هسته‌ای تشکیل میشود و هر کدام از هسته‌ها میتوانند وابسته‌هایی داشته باشند. حداقل یک جمله خوشه‌ای دو جمله هسته‌ای است که یکی از آنها باید الزاماً دارای وابسته باشند (باطنی، ۱۳۶۸: ۶۰ و ۷۱).

از مجموع هشت جمله‌ای که در این نامه آمده، هفت جمله آن خوشه‌ای و تنها یک جمله هسته‌ای است. بنابراین جملات بلند و پیچیده یکی از ویژگیهای سبکی نامه‌های غزالی است. نمونهٔ جمله خوشه‌ای:

این مثل نیک دراندیشد و همیشه پیش چشم میدارد و امروز بحدی رسیده‌است که عدل یک ساعت برابر عبادت صد سالست.

هسته ۱ هسته ۲ هسته ۳ وابسته

جملهٔ هسته‌ای:

ایزد تعالی بر زبان و دل عزیز آن راناد که در قیامت از آن خجل نباشد و امروز اسلام را از آن ضعف و شکستگی نباشد.

هسته ۱ وابسته ۱ وابسته ۲

این ویژگی در اسلوب نامه‌نگاری عصر غزالی از جمله در نامه‌های رشید وطواط (۱۳۳۸) و منتجب‌الدین بدیع جوینی (۱۳۲۹) نیز دیده میشود.

نتیجه:

با توجه به تجزیه و تحلیل‌های انجام شده در این مقاله ویژگیهای سبکی نامهٔ شماره یکم غزالی را با رویکرد تحلیل گفتگو به شرح زیر میتوان ذکر کرد:

۱- بالاترین بسامد را کنش ترغیبی دارد با کارکرد ایجاد تغییر در عملکرد پادشاه، کنش اظهاری کارکرد اتخاذ موضع در برابر مخاطب را دارد و یک مورد کنش تعهدی در متن وجود دارد که با ابراز ناچاری نویسنده از پذیرفتن این تعهد، کمرنگ شده‌است.

۲- نویسنده از شیوه‌های بیان مستقیم و غیرمستقیم استفاده کرده؛ بیان مستقیم از طریق کاربرد فعل با شناسه م برای گوینده مانند: اکنون شنیدم... آمدم... نیامدم... میگویم... چنین دانستم... و بکاربردن جملات امری مانند: «همت بلند دار»، «بر مردمان طوس رحمتی کن»، «بدان که...» تحقق یافته‌است؛ بیان مستقیم راهبردیست برای حفظ اقتدار نویسنده در مقابل مخاطب. و بیان غیرمستقیم با کاربرد جملات دعایی، شرطی، پرسشی، وجه عام، فرایند اسم‌سازی، و کاربرد روایت‌های تمثیلی کوتاه صورتبندی شده‌است (رک. جدول شماره ۳) با این جهت‌گیری ضمنی که از قدرت پادشاه بکاهد.

نویسنده در این نامه بطور غیرمستقیم به اتهامات پاسخ داده؛ بجای پاسخ گفتن به اتهاماتی که علیه او طرح شده به بیان موقعیت علمی و اجتماعی خود پرداخته و یادآور میشود به اندازه‌ای مورد احترام و اعتماد پادشاه پیشین بوده که در امور مهمتی بعنوان پیک رسمی از جانب شاه به نزد خلیفه بغداد میرفته و جایگاه علمی او در حدی است که در علوم دینی نزدیک به هفتاد کتاب نوشته‌است. او با آوردن جمله «تا به جایی رسید که سخن وی (غزالی) از اندازه فهم بیشتر اهل روزگار درگذشت» شاه و همراهانش را متهم به بدفهمی کرده و بدینگونه سعی دارد فرصت طرح هر نوع اتهامی را از طرف مقابل بگیرد. همچنین نویسنده بجای پاسخ گفتن به اتهاماتی که علیه او طرح شده از ظلم بی‌رویه‌ای که بر مردم طوس رفته سخن میگوید و به این ترتیب اتهامی را علیه حکومت طرح کرده و از جایگاه متهم، به جایگاه شاکی تغییر موضع داده‌است.

۳- غزالی از بیان غیرمستقیم بعنوان یک راهبرد مفید در رعایت ادب استفاده کرده، همچنین او از خطاب مؤذبانانه، لقب و دعا به عنوان شیوه‌ای در رعایت ادب سود جسته است. ۴- از تجزیه و تحلیل لایه نحوی برمی‌آید که میزان قطعیت متن بالاست و قطعیت بالای متن نشان‌دهنده موضع اقتدار نویسنده است. بطور کلی تجزیه و تحلیل ویژگیهای سبکی نامه نشان میدهد که جهت‌گیری ضمنی متن، کاستن از قدرت پادشاه و اتخاذ موضع اقتدار برای نویسنده است. تبیین ویژگیهای سبکی این نامه در دو لایه لغوی و بلاغت در مقاله شماره ۲ خواهد آمد.

پی‌نوشتها

- ۱- Semantic
- ۲- Syntactic
- ۳- Graphological
- ۴- Phonological
- ۵- Gric's Co-operative Principles
- ۶- Speech Acts
- ۷- Politeness
- ۸- Direct and Indirect Discourse
- ۹- Co-text
- ۱۰- Speech Situation
- ۱۱- representative act or assertive
- ۱۲- directive act
- ۱۳- expressive ac
- ۱۴- commissive ac
- ۱۵- declaration
- ۱۶- Direct and Indirect Discourse
- ۱۷- Politeness

۱۸- بحث وجهه را گافمن در سال ۱۹۶۷ مطرح کرد. برون و لوینسون (۱۹۸۷) آن را گسترش دادند و وجهه مثبت و منفی را مطرح کردند. وجهه مثبت یعنی تصور خوبی که افراد از خودشان یا

دیگران دارند یا میخواهند که دیگران از آنها داشته باشند و وجهه منفی به این معنا است که اشخاص میخواهند کسی مانع آزادی عمل آنها نشود و به خواسته‌هایشان برسند.

۱۹- sentence

۲۰- clause

فهرست منابع:

- ۱- آفاگل‌زاده، فردوس (۱۳۸۵)، *تحلیل گفتمان انتقادی*، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۲- باطنی، محمدرضا (۱۳۸۶)، *توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۳- بهار، محمدتقی (۱۳۶۹)، *سبک‌شناسی*، تهران: سپهر.
- ۴- پنیوکوک، الستر (۱۳۷۸)، «گفتمان‌های قیاس‌ناپذیر»، ترجمه سید علی اصغر سلطانی، *فصلنامه علوم سیاسی*، ش. ۴، صص ۱۱۸-۱۵۷.
- ۵- پهلوان‌نژاد، محمدرضا و ناصری مشهدی، نصرت (۱۳۸۷)، «تحلیل متن نامه‌ای از تاریخ بیهقی با رویکرد معناشناسی کاربردی»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت معلم*، شماره ۶۲، پاییز ۱۳۸۷، صص ۳۷-۵۷.
- ۶- _____ و اصهباناتی، لیدا (۱۳۸۷)، «بررسی کنش‌های گفتار در سخنرانی‌های روسای جمهور ایران و آمریکا شهریور ۱۳۸۵، سازمان ملل»، *مجله پژوهش‌های خارجی نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز*، شماره مسلسل ۲۰۸، سال ۵۱، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، صص ۱-۲۴.
- ۷- راوندی، محمدبن علی بن سلیمان (۱۳۳۳)، *در تاریخ آل سلجوق*، تصحیح محمدآقبال، تهران: علمی.
- ۸- سلطانی، علی‌اصغر (۱۳۸۷)، *قدرت، گفتمان و زبان*، تهران: نی.
- ۹- شعیری، حمیدرضا (۱۳۸۱) *مبانی معناشناسی نوین*، تهران: سمت.
- ۱۰- شمیسا، سیروس (۱۳۸۶)، *کلیات سبک‌شناسی*، تهران: میترا.
- ۱۱- _____ (۱۳۸۰)، *سبک‌شناسی نثر*، تهران: میترا.
- ۱۲- غزالی طوسی، محمد (۱۳۶۲)، *مکاتیب فارسی غزالی: فضائل الانام فی رسائل الاسلام*، تصحیح عباس آقبال، تهران: امیرکبیر.
- ۱۳- ظهیرالدین نیشابوری (۱۳۳۲)، *سلجوقنامه*، تهران: گلاره خاور.

- ۱۴- منتجب‌الدین بدیع، علی بن احمد (۱۳۲۹)، *عتبه/الکتبه*، تهران: چاپ سریبی.
- ۱۵- مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد (۱۳۷۱)، *مکتوبات مولانا جلال‌الدین رومی*، تصحیح توفیق هـ سبحانی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- ۱۶- وطواط، رشیدالدین (۱۳۳۸)، *نامه‌های رشیدالدین وطواط*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۷- Black, E., 2006, *Pragmatic Stylistics*, Edinburgh University Press.
- ۱۸- Leech, G.N., 1985, *principles of pragmatics*, London: Longman.
- ۱۹- _____, and M. Short, 1981, *style in fiction*, London, Longman.
- ۲۰- Searle, John, Simpson, Paul 1969, *speech acts: An essay in the philosophy of language*, Cambridge University press.,
- ۲۱- Woods, N., 2006, *Describing Discourse, A Practical Guide To Discourse Analysis*, Oxford University Press.